

BALKANLAR ve İSLÂM

-BALKANLI ÂLİMLER,
MÜTEFEKKİRLER ve ESERLERİ-

Cilt: III

ISBN: 978-605-7619-81-5 (3. Cilt)

ISBN: 978-605-7619-78-5 (Takım)

Sertifika No: 17576

İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI
Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 27
Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 96

Kitabın Adı

Balkanlar ve İslâm

Editörler

Abdullah Taha İMAMOĞLU, İtir RRUGA,
Mehmet Fatih SOYSAL, Abdurrahim BİLİK

Sayfa Tertibi

İsmail KURT

Kapak Tasarım

Halil YILMAZ

Baskı, Cilt

Matsis MatbaaHizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.

Tevfikbey Mh. Dr. AliDemirr Cd. No.: 51

Sefköy / İstanbul, Tel.: 0212 624 21 11

Sertifika: 40421

1. Basım

Haziran 2020 / 1000 adet basılmıştır.

İletişim:

Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.

Düğmeciler Mah. Karasüleyman Tekke Sok. No: 7 Eyüpsultan / İstanbul

Tel: (0212) 491 19 03 - 04 – Faks: (0212) 438 42 04

www.ensarnesriyat.com.tr – siparis@ensarnesriyat.com.tr

GÜLİSTÂN'IN İZİNDE:
EDİRNE MÜFTÜSÜ FEVZİ EFENDİ
ve FARŞÇA *BÜLBÜLİSTÂNI*

Uğur BORAN*

Giriş

Klasik edebiyatımızda pendname/nasihatname türündeki eserlere Sa'di-i Şirazi'nin dünyaca meşhur *Gülîstan* adlı şaheseri¹ hemen her yönden öncülük etmiştir denilebilir. Yazıldığı XII. asırdan bu yana, ahlakî/hikemi muhtevasıyla her mahfilde büyük bir kabul görerak okunan ve okutulan *Gülîstan*'ın gördüğü rağbet kendisine yapılan şerh, nazîre ve manzum tercümelerle çoğalarak büyümüşür.

Sekiz bölüm halinde **sultanlar, dervişler, kanâat, sükût, gençlik ve ihtiyarlık** ile **terbiye** ve **sohbet** konularını ele alan *Gülîstân*'ın nazîre olarak tanımlanabilecek en başarılı takipçilerinden ikisi *Bahâristân* adlı eseri² ile Molla Câmî ve Farsça *Nigâristân* telifiyle³ Kemal Paşazâde'dir. *Nigâristân* tertip ve muhteva bakımından *Gülîstân*'a birebir benzemekte iken *Bahâristân* benzer bir tertiple sekiz bölüm üzerine inşa edilmişse de **sufilerin hikâyeleri, filozoflara ait sözler, sultanların adaleti, cömertlik, aşk, şairler ve hayvanların**

---

* Arş. Gör., Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ugurboran.kw@gmail.com

¹ Tahsin Yazıcı, "*Gülîstân*", *DİA*, İstanbul 1996, c. 14, s. 240-241.

² Kemalpaşazâde'nin *Gülîstân*'a nazîre olarak kaleme aldığı Farsça *Nigâristân* adlı eserine Şeyhülislam Yahyâ tarafından yapılan tercüme hakkında detaylı bilgi için bkz. Çimen Özçam, "*Şeyhülislâm Yahyâ'nın Nigâristân Tercümesi*", *Türk Kültürü*, Ankara, 2000, c. 38, s. 538-543.

³ Ömer Okumuş, "*Bahâristân*", *DİA*, İstanbul, 1991, c. 4, s. 470.

dilinden hikâyeler bölümleriyle muhtevaca *Gülistân*'dan ayrılmaktadır. Bu tebliğde incelememize konu teşkil eden *Bülbülistân* adlı eser son asır Osmanlı uleması arasında velûd bir kalem kimliğiyle öne çıkan Edirne Müftüsü Fevzi Efendi'ye ait olup *Gülistân* örnek alınarak vücuda getirilmiş Farsça bir risaledir.

Denizli'nin Tavas kazasında 1826 senesinde dünyaya gelen Fevzi Efendi⁴, uzun bir müddet Edirne Müftülüğü vazifesinde bulunduğu için Edirne Müftüsü lakabıyla şöhret bulmuştur. Kureyşîzâde lakabının nereden geldiği ise tespit edilememiştir. İlk tahsiline kendi memleketinde başlamış, 1841-1843 yılları arasındaki Mekke mücâveretine kadar çeşitli vilayetlerde ulemadan ilim tahsilini sürdürmüştür.⁵ 1847'de dersiam olarak tayin edildiği Edirne'de bulunduğu süre zarfında Eskicami'de *Envâru't-Tenzîl*, *Şifâ-i Şerîf*, *Sahîh-i Buhârî*, *Mesnevî* ve *Kasîdetü'l-Bürde* gibi eserleri uzun yıllar boyunca okutmuştur.⁶ 1864'te Edirne Müftülüğü görevinden azledilen Fevzi Efendi muhtelif şehirlerde ilmî vazifeler ifa ettikten sonra nihayet Rumeli Kazaskerliği'ne kadar yükselmiştir.

26 Ağustos 1900'de İstanbul'da Karagümrük'teki hanesinde vefat eden Fevzi Efendi hareketli bir ilim ve irfan hayatı geçirmiş, çok sayıda ilim adamından ders okumuş ve ardında Arapça, Türkçe ve Farsça olmak üzere sayısı yüzü bulan bir telifat bırakmıştır. Tefsirden hadîse, kelâmdan ahlâka, edebiyattan tasavvufa çok geniş bir konu yelpazesini ihtiva eden bu eserler telif, tercüme, şerh ve tahmis şeklinde tasnif edilebilir.⁷ Fevzi Efendi'nin telifatı arasında yer alan *Bülbülistân*

---

⁴ İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri – Kemâlü'ş-Şuarâ*, (haz. Müjgân Cunbur), Ankara, 1999, c. 1, s.635.

⁵ Mustafa Uzun, "Fevzi Efendi, Edirne Müftüsü", *DİA*, İstanbul, 1995, c. 12, s. 506.

⁶ Mustafa Uzun, *a.g.m*, s. 507.

⁷ Fevzi Efendi'nin eserlerinin listesi ve detaylı bilgi için bkz. Fevzi Efendi, *Fihristü'l-Âsâr*, [y.y., t.y.], s.3-8; İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal, *a.g.e.*, s. 637; Mustafa Uzun, *a.g.m*, s. 507-509; Uğur Boran,

adlı risale⁸ ise *Gülistân*'a yazılmış bir nazîre olarak kabul edilebilecek ahlakî-tasavvufî içerikli ve tamamı Farsça yazılmış bir pendnâmedir.

1. *Bülbülistân*'ın Sebebi Te'lifi ve Bölümleri

Risalenin dibâcesinde yer alan:

*“Esbak Edirne Müftüsü olan bu “derviş”, Abdulhamit Han hazretleri zamanında gördü ki Şeyh Şirazi'nin Gülistan'ı, Molla Cami'nin Baharistan'ı, Kemalpaşazade'nin Nigaristan'ı bulunmaktadır. Kendisi de nasihatname vadisinde bu üç esere benzer bir eser yazmak istedi.”*⁹ ibaresinden de açıkça anlaşılacağı üzere Fevzi Efendi *Gülistân* tarzı eser yazma geleneğini sürdürerek bir risale kaleme almak istemiş ve tıpkı *Gülistân* gibi sekiz bölüm üzerine tertip ettiği *Bülbülistân*'ı vücuda getirmiştir. Her bölüm Türkçe'de **fidan** anlamına gelen Farsça **nihâl** kelimesiyle adlandırılmış ve eser **nihâl-i yekom**, **nihâl-i dovvom**, **nihâl-i sevvom**, **nihâl-i çârum**, **nihâl-i pencom**, **nihâl-i şeşom**, **nihâl-i heftom** ve **nihâl-i heştom** şeklinde sekiz **mebhas**e (bölüm) ayrılmıştır. Ayrıca her bölümde alt başlık olarak işlenecek konu ismi zikredilirken **cennet-i dâru'l-celâl**, **cennet-i dâru's-selâm**, **cennet-i me'vâ**, **cennet-i huld**, **cennet-i na'îm**, **cennet-i dâru'l-karâr**, **cennet-i firdevs** ve **cennet-i adn** olmak üzere sekiz cennetin isminden istifade edilmiş ve **bülbül** imgesinden yararlanılarak şu konular ele alınmıştır:

***Nihâl-i yekom (birinci bölüm)**: Allah'a hamd ve senâ etmenin gerekliliği

***Nihâl-i dovvom (ikinci bölüm)**: Peygamber'e salat u selam ve ashâbına tarziye

***Nihâl-i sevvom (üçüncü bölüm)**: Evliyaya muhabbet ve fakirlere yardım

---

“Sözlükçülük Geleneğimize Umumi Bir Bakış ve Edirne Müftüsü Fevzi Efendi'nin Arapça-Türkçe Manzum Sözlüğü: *Tuhfe-i Fevzi'*, *Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul, 2016, sy. 28, s. 85-88.

⁸ Fevzi Efendi, *Bülbülistân*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1312.

⁹ a.g.e, s.1.

***Nihâl-i cârom (dördüncü bölüm):** Allah'a, Rasûl'e ve ulu'l-emre itaatın gerekliliği

***Nihâl-i pencom (beşinci bölüm):** Şerî'atın gerekliliği ve faydaları

***Nihâl-i şeşom (altıncı bölüm):** Dünyada rahat ve asayışı sağlayan on şeyin gerekliliği

***Nihâl-i heftom (yedinci bölüm):** Ana-babaya hürmet ve hizmetin gerekliliği

***Nihâl-i heştom (sekizinci bölüm):** Azizlere hürmet ve hizmetin gerekliliği

2. Tertib Açısından *Bülbülistân*

Bülbülistân, büyük bölümünü mensur parçalardan oluşan manzum-mensur karışık bir eserdir. Müellif, zikri geçen konular hakkında giriş mahiyetinde kısa bir değerlendirmede bulunmuştur. Bu değerlendirmeler genellikle bir ayet ya da bir hadis iktibas ve hemen akabinde de bunların Farsça tercümesi ile desteklenmiştir. Her konu, muhtevaya uygun olarak **hikâyet** başlığı altında birden fazla kıssa veya menkıbe ile örneklendirilmiştir ki bu mensur kısımlar risalenin ana metnini teşkil etmektedir. Anlatılan bu kıssa veya menkıbeler uzunluk bakımından farklı hacimlerde olup akabinde büyük bir çoğunluğu Fevzi Efendi'ye ait olan **beyit**, **mesnevi** ya da **kıta** nazım biçimleriyle mezkûr kıssalar nazma çekilmiştir. Bu noktada risalede yer alan manzumelerin bağlı oldukları kıssalarla muhteva bakımından ayniyet arz ettiklerini, dolayısıyla manzum parçaların mensur kısımların birer özeti olarak kabul edilebileceğini belirtmek gerekir. Ancak bu manzumelerin çok yüksek bir şiirselliğe sahip olmadığını da ifade etmek yerinde olur. Birkaç adet Arapça beyit dışında bütün manzum parçalar Farsça'dır.

3. *Bülbülistân*'ın Dili, Umumi Muhteva ve Kaynakları

Bir bütün olarak bakıldığında risalenin hem mensur hem de manzum kısımları dil ve üslup itibariyle kolay anlaşılır sade bir Farsça ile kaleme alınmış, ağır terkip ve sanatlı ifadelerin kullanıldığı bir dil ve anlatımdan kaçınılmıştır.

*Bülbülistân'*da yer alan bölüm ve ilgili kıssaları daha ayrıntılı olarak ele almadan önce ana hatlarıyla genel konu başlıklarını ve şahıs kadrosunu ortaya koymak faydalı olacaktır.

Muhteva bakımından risalenin geneline tasavvufî bir muhtevanın hâkim olduğu görülür. Mensur kısımlarda ele alınan konuların büyük bir kısmı evliya menkabelerine dayanan ahlakî/tasavvufî kıssalar yoluyla aktarılmıştır. İlk dönem mutasavvıflarının hikmetli sözleri, kerametleri, dervişleriyle olan münasebetleri bu bütünlüğün köşe taşlarını teşkil eder. Bu hikâyelerde esas itibariyle tasavvuf yolunun ve mutasavvıfların önemi üzerinde durulmuş ve onların izinden gidilmesi gerekliliği anlatıların merkezinde yer almıştır.

Risalede hikâyet başlığı altındaki tasavvufî kıssalarda yer alan başlıca mutasavvıf şahsiyetler İbrâhim Setenbe, Cüneyd-i Bağdâdî, Bayezid-i Bistâmî, Abdülkâdir-i Geylânî, Ebû Bekir b. Muhammed, Ebû Sa'îd, İbrahim b. Sa'du'l-Alevî, Şeyh Ebu'l-Hayr Tinaî, Abdullah Kassâr, Şeyh Abdullah Tusterî, Şeyh Ebu'l-Hasen eş-Şâzelî, Süfyân-ı Sevrî, Hasan-ı Basrî, İbrahim Herevî, İbrahim Ribâtî, Şeyh Şiblî, Feth Mervezî, Zünnûn-ı Mısrî, Hacı Bayrâm-ı Velî, Yunus Emre, Ebu'l-Gays Cemil el-Yemenî olarak sayılabilir.

Bazı kıssalarda yer ve şahıs kadrosu ise belli değildir. Bunlarda genellikle bir şeyh yahut evliyadan bir zat ile bir derviş arasında cereyan eden bir kıssa söz konusu edilir ve hikâye, alınacak bir hisse ile fazla uzatılmadan sonlanır.

Anlatılardan bir bölümü Kur'ân-ı Kerim'de zikri geçen peygamber kıssalarından alınmıştır. Bunların başında **Hızır ve Musa** kıssası gelirken **Hızır ve İlyas**, **Hz. Süleyman** ve **Hz. Yakup**'tan bahseden kıssalar da bulunmaktadır.

Kıssaların bazıları Hz. Peygamber'in hadislerini, ashabı ile arasında cereyan eden konuşmalarla birlikte ele almıştır. Dört halifeden **Hz. Ebû Bekir**, **Hz. Ömer** ve **Hz. Ali**'nin de meşhur bazı hâdiseler bağlamında bu hikâyelerde nakledildiği görülür.

Hulefâ-yı Râşidin asrından sonra gelen İslâm Devletleri'nin halifelerinden bir kısmının başından geçen

olaylar isim verilmeden nakledilmiştir. Devlet ileri gelenleri ve vezirler de hikâyelerde geçen motifler arasında yer alır. Hz. Süleyman'ın veziri **Âsâf** ve zulmü ile şöhret bulmuş **Haccâc-ı Zâlim** ismi geçenler arasında sayılabilir.

Risalede biçimsel açıdan konu başlığının akabinde mensur **hikâyet** adlı bölümler ile manzum parçaların birbirini izlediği bir yöntemin benimsendiği ifade edilmişti. Ancak *Gülistân*'dan farklı olarak *Bülbülistân*'da hikâyeler tamamlanmadan araya manzum parçalar dâhil edilmemiştir. İçerik açısından izlenen yöntem ise üzerinde durulan konunun ayet, hadis, hikmetli söz ve kelâm-ı kibârlar ile desteklenmesi üzerine kurulmuştur. Arapça olarak yapılan bu iktibasların hemen akabinde Farsça tercümeleri verilmiştir.

Örneğin dilin âfetlerinden bahsedilen altıncı bölümde (s. 54) ta'yîr, yani bir kişinin ayıp ve kusurunu yüze vurmak meselesi *مَنْ عَيَّرَ أَحَاهُ بِذَنْبٍ لَمْ يَمُتْ حَتَّى يَعْمَلَهُ* hadisiyle örneklendirildikten sonra bu Arapça ibare "*Eger kesî te'yîb mîkoned birâder-i hod râ be gonâhî ân kes nemûmîred tâ ki û hod-i ân gonâh râ mîkoned*" şeklinde literal olarak Farsça'ya tercüme edilmiştir. Yer yer bazı hususların şer'î ve fikhî açıdan çok muhtasar bir biçimde ele alındığı da görülmektedir.

Örnek olarak müellif, ulu'l-emre itaatin gerekliliğinden bahseden beşinci kısımda (s. 33, 34) İslâm şeriatına dair bazı eserlerde ¹⁰ *لَا يَنْعَزَلُ بِالْجُورِ* ifadesi nakledilerek zulüm ve cevr eden sultan ya da padişahlara karşı ayaklanıp onları azletmenin haram olduğu beyan edilmektedir. Kimi meseleler de bazı önemli kaynak ve risalelerden yapılan nakillerle birlikte değerlendirilmiştir. Bu anlamda *Bülbülistân*'ın muhtevayı oluşturan kaynaklarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Fevzi Efendi'nin, naklettiği kıssalara kaynaklık etmesi bakımından doğrudan Abdurrahman Câmî'nin (ö.1492) *Nefehâtü'l-Üns* adlı evliyâ menkabelerini konu alan eserinden yararlanmış olduğu açıktır.

---

¹⁰ Bazı klasik kaynaklarda bu bahis "*لَا يَنْعَزَلُ بِالْفُسُوقِ*" başlığı altında değerlendirilmektedir.

Hız. Peygamber'e salât u selâmda bulunmanın önemi üzerinde durulduğu bölümde (s. 7) Şeyhzâde (ö. 1543) adıyla bilinen müfessirin meşhur *Beyzâvî* hâşiyesi olan *Hâşiye alâ Envârî't-tenzîl ve Esrârî't-te'vîl* adlı eserinden bir nakilde bulunulmuştur.

Ebu'l-Leys Semerkandî'nin (ö.983) *Tenbîhu'l-Gâfilîn* adlı vaaz ve nasihat muhtevalı eseri dördüncü bölümde (s. 31) Allah'a, Peygamber'e ve ulu'l-emre itaatin gerekliliği konusunda kaynak olarak kullanılmıştır.

Yine üçüncü bölümde (s. 32) Feridüddin Attâr'a (ö. 1221) nisbet edilen *Pend-nâme*'den sultanlara itaati konu edinen beş beyitlik manzum bir kısım iktibas edilmiştir.

Üçüncü (s. 32-33) ve beşinci bölümlerde (s. 36-37) zikredilen kaynaklarından birisi de İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö.1725) *Rûhu'l-Beyân* tefsiridir.

Beşinci bölümde (s. 37) münafık ve facirlerden uzak durmak bağlamında Fevzi Efendi yine kendisine ait bir eser olan *Üssü'l-İntizâm*'dan¹¹ nakilde bulunmuştur. Fevzi Efendi'nin ahlakla ilgili te'lifatı arasında yer alan bu risale, dini duyguları zayıf kimselerle arkadaşlık yapmanın zararlarını konu edinmektedir.

Altıncı bölümde (s. 42) Hâfız-ı Şîrâzî'nin *Dîvân*'ından

أسایش دو گیتی تفسیر این دو حرف است
بــــا دوستان تلطف با دشمنان مدارا

beyti¹² iktibas edilerek kişinin dünya ve âhiret saâdetinin dost ve düşmana karşı yerinde ve zamanında göstereceği dengeli tutumla mümkün olacağı vurgulanmıştır.

Sufilerin hal tercümelerini ele alan ve tabakât kitaplarının en önemlilerinden birisi olarak kabul edilen *Risâle-i Kuşeyriyye* Hızır ve Musa kıssasının anlatıldığı altıncı bölümde (s. 45-46) kaynak olarak gösterilmiştir.

¹¹ Fevzi Efendi bu eseri Kayseri sancağı niyâbetinde vazifeli iken telif etmiştir. İslâm ahlakına dair olan bu kısa risale hakkında detaylı bilgi için bkz. Fevzi Efendi, *Üssü'l-intizâm*, [y.y., t.y.], s.2-31.

¹² Hâfız-ı Şîrâzî, *Dîvân-ı Hâfız*, DİB Kütüphanesi, y.n. 891.5 23, vr. 3^a.

Az yemenin fazileti üzerine Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde*'sinden Hz. Peygamber'in şiddetli açlığa karşı gösterdiği sabır bağlamında 30 ve 31 numaralı

وَشَدَّ مِنْ سَعْبِ أَحْشَاءِهِ وَطَوَى
تَحْتَ الْحِجَارَةِ كَنُحًا مُتْرَفَ الْأَنْمِ
وَرَاوَدَتْهَا الْجِبَالُ الشَّمُّ مِنْ دَهَبٍ
عَنْ نَفْسِهِ فَأَرَاهَا أَيَّمَا شَمَمٍ

iki beyit¹³ iktibas etmiştir.

Altıncı bölümde diğer bölümlerde olmayan müstakil bir nasihat/pend faslı açılarak burada sabah şafak sökmeden uyanarak ibadet ve zikre koyulmanın önemine ayet ve hadisler eşliğinde değinilmiştir. Mensur kısmın akabinde (s. 62) ise Ferîdüddîn Attâr'ın *Esrâr-nâme* isimli manzum tasavvufî mesnevîsinden¹⁴ "*Mekon der vekt-i sobh ey dûst süstî*" mısraıyla başlayan dört beyitlik bir manzume nakledilerek konuya son verilmiştir.

İsmi geçen kaynaklardan sonuncusu Yâfi'î'ye (ö. 1367) ait *Ravzu'r-Reyâhîn* adlı evliya menkabelerini ihtiva eden dinî-tasavvufî eserdir.¹⁵ Risalenin yedinci bölümünde Hz. Süleyman'ın veziri Âsaf'ın, denizin dibinden içerisinde âbid bir gencin bulunduğu kubbeli bir yapıyı çıkarmasını konu edinen bir kıssayı Yâfi'î'nin zikri geçen eserini kaynak göstererek iktibas etmiştir.

4. Bölümlerine Göre *Bülbülistân*'da Yer Alan Hikâye ve Kıssalar

Bülbülistân'da yer alan kıssalar detaylarına girilmeksizin kısa başlıklar halinde şu şekilde arz edilebilir:

Birinci bölüm¹⁶

Hamdin aklen ve şer'en gerekli olduğu üzerinde durulduktan ve hamd ile şükür arasındaki incelik kısaca izah

¹³ Âbidîn Paşa, *Tercüme ve Şerh-i Kasîde-i Bürde*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1324, s. 38-40.

¹⁴ Devletşâh, *Şair Tezkireleri – Tezkiretü's-Şuarâ*, (çev. Necati Lugal), İstanbul, 2011, s. 255.

¹⁵ Derya Baş, "Yâfi'î", *DİA*, İstanbul, 2013, c.43, s.176.

¹⁶ Fevzi Efendi, *Bülbülistân*, s. 3.

edildikten sonra Hz. Peygamber'in Hızır ve İlyâs'a Fatıha Suresi'ni talim ettiği kıssa nakledilmiştir.

İkinci bölüm¹⁷

Genel olarak Hz. Peygamber'e salat u selam getirmenin önemi üzerinde durulan bu bölümde yer alan ilk kıssada, Hz. Peygamber'e salat u selam okumayı âdet haline getirmiş bir vezire Şeyh Ebû Bekir adlı bir zatın, okuduğu salat u selamların Hz. Peygamber'in nezdinde makbul olduğu haberini vermesi anlatılır.

İkinci kıssada, vefat eden zengin bir adamın terekesi içerisinde yer alan Hz. Peygamber'e ait sakal-ı şerife vefat eden şahsın iki oğlundan birisinin sahip çıkması neticesinde hakiki bahtiyarlık ve zenginliğe ulaşmış olduğu hikâye edilmiştir.

Bu bölümde yer alan üçüncü kıssa, bizzat Hz. Peygamber'in asr-ı saadetlerinde vuku bulan bir hâdiseyi nakletmektedir. Birisinin devesini çaldığı iddiasıyla huzura getirilen bir adam hakkında Hz. Peygamber kat'-ı yed hükmü vermiş, mezkûr şahıs hükmün icrası için götürülürken getirdiği salat u selam hürmetine çaldığı iddia edilen devenin dile gelerek durumu Hz. Peygamber'e anlatmasını konu edinmiştir.

Bölümün dördüncü kıssası da yine asr-ı saadette vuku bulan bir hâdiseye hikâye edilmektedir. Buna göre ashabdan bir zat Hz. Peygamber'e gelerek falanca yahudiye ait bir köpeğin diğer sahabeye kuyruk salladığı halde, kendisini her gördüğünde üzerine hücum ettiğinden şikâyet etmiş ve yapılan tahkik neticesinden şikâyette bulunan adamın aslında münafık olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Üçüncü bölüm¹⁸

Veliler ve velayet konusunun merkeze alındığı bu bölümün ilk kıssasında, Beyazıd-ı Bistâmî'nin, velî olduğu söylenen bir zâta yaptığı ziyaret nakledilir. Beyazıd-ı Bistâmî bu ziyarette, velâyeti iddia edilen bu zâtın kibleye doğru tükürdüğünü görür ve âdâb-ı şerîat-ı Muhammedî'ye mugâyir

---

¹⁷ a.g.e, s. 5.

¹⁸ a.g.e, s. 13.

davranan böyle bir kimsenin velî olamayacağını ifade etmesi bu kısa hikâyede özlü bir biçimde ortaya konulur.

Daha kısa olan ikinci kıssada ise sâlihlerden iki zâtın yine velî olduğu iddia edilen bir zâta yaptıkları ziyaret tahkiye edilir. Mezkûr zâtın mescide sol ayağı ile girdiği görülünce “dostun evine girmenin edebini bilmeyen bir kimsenin” velî olamayacağı söylenerek bir önceki kıssada olduğu gibi edebe riâyetin önemine dikkat çekilmiştir.

Bölümün merkeze aldığı bir diğer konu ise evliyâyâ muhabbet beslemenin önemidir. Bu konuda Cüneyd-i Bağdâdî'nin *حكاية المشايخ جند من جنود الله* sözü delil olarak nakledilmiştir.

Üçüncü kıssada evliyanın madûm olan bir şeyi Allah'ın dilemesiyle mevcûd edebileceğine dair bir hikâyeye nakledilmiştir. Bir şahsın borcunu gösteren kâğıdı kaybetmesiyle başlayan kıssa, bir şeyhin irşat ve işaretleriyle çarşıdan satın alınan bir helvanın sarılı olduğu kâğıdın, kaybolan borç hüccetine dönüşmesiyle sona erer.

Dördüncü kıssa, Fevzi Efendi'nin “ölüyü diri kılar, diriyi öldürür” anlamına gelen

Zinde koned morde râ morde koned zinde râ

beytiyle ifade ettiği üzere, evliyanın ölüyü diriltme mucizesini ihtiva eden bir hikâyeyi nakleder. Hikâyeye göre bir kadının bineğini zorla çalan bir asker, Sa'du'l-Alevî'nin nasihatına rağmen gasb ettiği bineği kadına geri iade etmez. Bunun üzerine Ebu'l-Hâris adlı velî zâtın, binek üzerindeki asker ile bineği gasb edilen kadını ettiği dua ile derhal yere düşürdüğü, akabinde askerin öldüğü; kadının ise sıhhatli bir şekilde yerden kalktığını müşahade etmişlerdir.

Bu bölümde nakledilen kıssalardan bir diğerinde ise evliyanın nazarının nüfuz ettiği şeyler üzerindeki dönüştürücü tesiri ele alınır. Kıssada Abdulkâdir-i Geylânî'nin, huzuruna gelen bir gencin elindeki felsefe kitabından hoşlanmayarak kendisine bu kitabı yıkaması emrini verdiği nakledilir. Mezkûr genç bunu yapmaya gönlü elvermediği için evine gidip kitabı saklamak niyetiyle yerinden kalkmak istemişse de Geylânî

hazretlerinin nazarının tesiriyle olduğu yerden kalkmaya muktedir olamamıştır.

Evliya menâkıblarında farklı varyasyonlarla anlatılan velîlerin nazarlarıyla taşı altına dönüştürdükleri meselesi iki farklı kıssayla bu eserde de nakledilmiştir. Üçüncü bölümde yer alan bu kıssalardan birinde bir şeyhin huzuruna ilm-i kimyâ bildiğini ve bu ilmi şeyhe öğretmek arzusunda olduğunu söyleyen bir derviş gelir. Bunun üzerine şeyh, dervişe eline bir maşa almasını ve onunla sırtını kaşımamasını söyler. Dervişin elindeki maşa şeyhin sırtına değer değmez hâlis altına dönüşür.

Fevzi Efendi, Allah dostlarının ne isterlerse yerine getirildiğini ve bir nazarla toprağı altına, taşı cevhere dönüştürdüklerini şu beytiyle ifade etmiştir:

*Nâfizu'l-ahkâm hestend comle dûstân-ı Îlâh
Hâk râ zer seng râ cevher konend bâ yek nigâh*

Evliyânın bir mesafeyi kısa sürede kat etmelerini ifade eden tayy-ı mekân konusu da üçüncü bölümde dikkat çekilen bir başka meseledir.

Ebu'l-Hayr Tinatî'den bahsedilen bir kıssaya göre bir gün bazı müridler Şeyh Tinatî'nin huzuruna gelerek kerâmetlerden konuşmaya başlamışlar. Tayy-ı mekân konusu açıldığında Ebu'l-Hayr Tinatî üzüntü duyarak etrafındakilere vakti zamanında Trablus Camii'inde gördüğü Habeşli bir gencin itikâftayken cübbesini başının üstüne çekip kendi kendine "Harem-i Şerif'in kokusu burnuma geliyor" dediğini ve başını cübbesinin altından çıkarıp gözlerini açtığında kendisini bir anda Harem-i Şerif'te bulduğunu anlatır. Bu sözler üzerine müridler Şeyh'in bahsettiği Habeşli gencin bizzat Şeyh'in kendisi olduğunu anlamışlardır.

Fevzi Efendi şu manzume ile tayy-ı mekân meselesini çok latif bir biçimde özetlemiştir:

*Dûr bâşed her terîk ez behr-i mûr
Lîk düldül râ nebâşed hîç dûr
Mâ heme mûr-ı ze'îfîm der cehân
Ehl-i vuslat düldülânend bî-gomân*

Dördüncü bölüm¹⁹

Allah'a, Peygamber'e ve ulu'l-emre itaatin gerekliliği üzerinde durulan bu bölümde yer alan ilk kıssa Cenab-ı Allah ile Hz. Musa arasında cereyan eden bir konuşmayla ilgilidir. Bu konuşmada Hz. Musa'ya, sadece Allah'a has bir amel işlemek istiyorsa Allah dostlarını sevmesi ve ona düşman olanlara da düşman olması tavsiye edilmektedir.

Rûhu'l-Beyan'da, Nisa Suresi tefsirinde yer alan " *Va'lem enne'l-vulâte yekûnûne alâ hasebi a'mâli'r-re'âyâ ve ahvâlihîm salâhan ev fesâden*" hükmü çerçevesinde halkın, ahlakî anlamda yöneticiler üzerindeki belirleyici rolüne dikkat çekilerek Haccâc-ı Zâlim ile Hz. Ömer'in mukayese edildiği hikmetli bir kıssaya yer verilmiştir. Kıssada nakledildiğine göre Haccâc'a niçin Hz. Ömer gibi adaletli olmadığı sorulunca Haccâc "Siz Ebû Zer gibi zühd ve takvâ üzere olun ben de Ömer gibi âdil olayım" cevabını vermiştir.

Bir diğer kıssada ise Şeyh Ebu'l-Hasen eş-Şâzelî'nin Allah'a yaptığı bir münâcaat söz konusu edilir. Hikâyede enbiyâların manevî rehberler oluşu ile pâdişah ve sultanların maddî dünyanın rehberleri olarak kişinin emniyet ve güvenini sağlayan kimseler olduğu vurgusuna yer verilmiştir. Fevzi Efendi şu Farsça kıt'a ile bu durumu özetler:

*Enbiyâ hestend comle tâ be cennet reh-nümâ
Vâris-i îşân hemîşe âlimân kon iktidâ
Ger der în âlem nemîbâşend selâtîn-i cehân
Tû kocâ yâbî halâs ez cevr-i erbâb-ı ezâ*

Beşinci bölüm²⁰

Bu bölümde İslâm şeriatının esasının itikâdât, ameliyyât ve muâmelât olmak üzere üç temel üzere ikame edildiği belirtilerek Gazi Osman Han'ın oğlu Gazi Orhan'a şu yedi vasiyette bulunduğu nakledilerek bunların sırasıyla: *din işlerinde dikkat ve ihtimam(1), mülhidlerin din ve devlet işlerinde istihdam edilmemesi gerekliliği(2), devlet idarecisi*

¹⁹ a.g.e, s. 30.

²⁰ a.g.e, s. 34.

olarak her zaman âdil olmanın önemi(3), zulüm ve bid'atten uzak durulması ve hâinlere karşı tetikte olmanın lüzumu(4), askere fütur gelmemesi için her zaman gaza ve cihad ile memleketi genişletme çabası(5), devlet hizmetinde bulunmuş kimselere vefasızlık etmemek ve ordu mensuplarının gönlünü hoş tutmak için onlara lütuf ve ihsanlarda bulunmak(6) ve son olarak âlim ve fâzıl kimselere her nerede olurlarsa hürmet ve ta'zim göstermek(7).

Beşinci bölüm Fevzi Efendi'nin şu kıtasıyla sonlanmaktadır:

*Her ki Kur'ân-ı Kerîm râ kerd te'zîm dâ'imâ
Mîkoned û râ muvaffak der heme kêreş Hudâ
Çûn ki Kur'ân-ı ezîm fermân-ı zi-şânest zi Hak
Her zamân fermânberâneş gâlibânend bî-mirâ*

Altıncı bölüm²¹

Bu bölüm esas olarak dünyada emniyet ve rahat içerisinde yaşamak için gerekli olan on şeyin önemine dikkat çeker. Bu on şey sırasıyla *tevâzu, dost ve yârânı taltif etmek, düşmanlara müdârâ etmek, hilm, sabır, kanâat, killet-i kelâm, killet-i taâm, killet-i menâm* ve "es-selâmetu fi'l-vahdeti" fehvâsınca *insanlarla çok fazla ihtilat etmemektir*. Bu sayılanlar arasında killet-i kelâm (az konuşmak) başlığı altında âfât-ı lisâniyye (dilîn âfetleri) bahsi açılarak insan için bazı tehlikelere dikkat çekilmiştir. Küfür, yalan, gıybet, nemîme, suhriyye, la'n, sebb, ta'n ve ta'yîr şeklinde risalede tafsilatı verilen bu türden kötü hasletler, çeşitli ayet ve hadisler ışığında değerlendirilerek bazı kıssalarla örneklendirilmiştir.

Yedinci bölüm²²

Anne babaya hürmet ve hizmetin ele alındığı bu bölümde iki kıssa yer almaktadır. Yâfi'î'nin *Ravzu'r-Reyâhîn* adlı kitabından nakledilen birinci kıssada anne ve babasına hürmet edip onları gözeten bir erkek evladın vâlideyninin hayır duasını

²¹ a.g.e, s. 39.

²² a.g.e, s. 68.

alarak deniz dibindeki kubbeli bir yapı içerisinde 2400 yıl ibadet halinde olması hikâye edilmiştir.

İkinci ve son hikâye ise Hz. Musa ile kasap kıssasıdır. Hz. Musa cennetteki komşusunu görmek isteyince kendisine falanca şehirdeki bir kasabın yanına gitmesi ilham edilir. Zira bu kasap, muhtaç durumdaki annesinin hizmetini görmekte olup yaşlı annesinin "Hz. Musa'ya komşu olasın!" duasına mazhar olmuş velayet sahibi bir kimsedir.

Fevzi Efendî'nin şu beyitleri bu bölümün özeti mahiyetindedir:

*Vâlideynet ger zi tû hoşnûd bâşend dâ'imâ
Ez tu hoşnûd mîşevêd bâ-lotf u ihsâneş Hodâ
Ger şevend gezbân ber tu vâlideynet der cehân
Mîşevêd gezbân ber tu zât-ı Yezdânet çenân*

Sekizinci bölüm²³

Risalenin son bölümü sâliklerin azizlere safvet-i kalb ile hizmet ve hürmet etmesini konu edinmektedir.

*Ger behâhî ki biyâbî tâ be maksûdet vusûl
Hidmet-i yek ezîzî râ bekon tu ihtiyâr*

mısralarının da ifade ettiği gibi manevî anlamda terakki ve vuslat isteyenlerin bir Allah dostunun hizmetine girmesi gerektiği beyan edilmiştir. Zira onlar:

Çün ezîzân hezînân-ı genc-i eltâf-ı Hodâ

mısrayla da beyan edildiği üzere Hz. Hakk'ın lütuf hazinelerinin bekçileridirler.

Bu bölümde yer verilen kıssalardan en bilineni Hacı Bayram Veli hazretleri ile Akşemseddin'in ilk defa bir araya geldiklerini hikâye eden menkıbedir.

Son iki kıssa ise hidayetinden önce hayatını serkeşlik ve eşkıyalıkla geçiren Ebu'l-Gays el-Yemenî'nin menkabesine ayrılmıştır. Bunlardan birisi Ebu'l-Gays'ın hayatının dönüm noktası olur. Rivayete göre eşkıyalık zamanında bir gün bir

²³ a.g.e, s.73.

kervanın yolunu kesmek niyetiyle pusuya yatan Ebu'l-Gays hazretlerinin kulağına يَا صَاحِبَ الْعَيْنِ عَلَيْكَ الْعَيْنُ hitabı gelir. Bu sestem son derece müteessir olan Ebu'l-Gays samimi bir pişmanlıkla tevbe yolunu seçerek İbnü'l-Eflah el-Yemenî'nin hizmetine girmiş ve türlü meşakkatlere katlanarak şeyhinin gözetiminde seyr ü sülûkunu tamamlamıştır.

Sonuç

Bu tebliğde Fevzi Efendi'nin daha önce ele alınmamış olan *Bülbülistân* risâlesi ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulmuş ve eserin *Gülistân* tarzı edebî/ahlakî nasihatname geleneğinin biçim ve muhteva bakımından son halkasını teşkil ettiği ortaya konulmuştur.

Bir mukaddime, *nihâl* adı verilen sekiz bölüm ve bir hâtimedemden oluşan *Bülbülistân*, sekiz cennet dikkate alınarak tasnif edilmiştir. Başta Sa'dî'nin (ö. 1292) *Gülistân*'ı olmak üzere Molla Câmî'nin (ö. 1492) *Bahâristân*'ı ve Kemalpaşazâde'nin (ö. 1534) *Nigâristân*'ından ilham alınarak yazılan *Bülbülistân* manzum-mensur karışık bir eser olup, içerisinde *hikâyet* başlığı altında çeşitli hikemî anlatılar, ahlakî öğütler, evliyâ ve ulemânın nasihatleri, geçmiş peygamberlerden kıssalar ve sahâbeden aktarılan örnek söz ve davranışlar ele alınmak suretiyle söz konusu sekiz cennet makâmına nasıl ulaşılacağı akıcı bir edebî üslupla söz konusu edilmiştir.

Kaynaklar

Âbidîn Paşa, *Tercüme ve Şerh-i Kasîde-i Bürde*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1324.

Baş, Derya, "Yâfî", *DİA*, İstanbul, 2013, 43: 175-176.

Boran, Uğur, "Sözlükçülük Geleneğimize Umumi Bir Bakış ve Edirne Müftüsü Fevzi Efendi'nin Arapça-Türkçe Manzum Sözlüğü: *Tuhfe-i Fevzî*", *Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul 2016, 28.

Devletşâh, *Şair Tezkireleri-Tezkiretü'ş-Şuarâ*, (çev. Necati Lugal), İstanbul, 2011.

Fevzi Efendi, *Bülbülîstân*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1312.

_____, *Fihristü'l-Âsâr*, [y.y., t.y.].

_____, *Üssü'l-intizâm*, [y.y., t.y.].

Hâfız-ı Şîrâzî, *Dîvân-ı Hâfız*, DİB Kütüphanesi, y.n. 891.5
23.

İnal, İbnü'l-Emin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri-Kemâlü'ş-Şuarâ*, (haz. Müjgân Cunbur), Ankara, 1999.

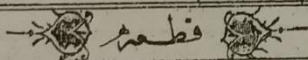
Okumuş, Ömer, "Bahâristân", *DİA*, İstanbul 1991, 4: 470-471.

Özçam, Çimen, "Şeyhülislâm Yahyâ'nın Nigâristân Tercümesi", *Türk Kültürü*, Ankara, 2000, 38.

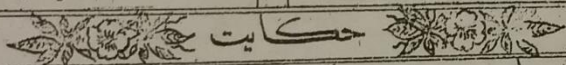
Uzun, Mustafa, "Fevzi Efendi, Edirne Müftüsü", *DİA*, İstanbul, 1995, 12: 506-509.

Yazıcı, Tahsin, "Gülistân", *DİA*, İstanbul, 1996, 14: 240-241.

وقع را بر او حکایه کرد تا وزیر از این خبر بغایت شادان و خندان شد و حمد و شکر فراوان کرد و بفلا مشرف بود که صد دینار بیاورد و بدست شیخ تسلیم بکند و او بر موجب امر دینارها را آورد و بدست شیخ تسلیم کرد و دیگر بار فرمود تا نه صد دینار آورد و بشیخ گفت که ای شیخ این دینارها را بگویم چه چونکه در این واقعه بشارات متعدده موجود است بشارتی از این جهت که این صلاه و سلام بینی و بین الله بود هیچ کسی را از او اطلاع نبود و بشارتی دیگر آن که حضرت پیغمبر علیه السلام از او خبردار شد و بشارتی دیگر آن که صلاه و سلام من در نزد خدا و در نزد حبیب کبریا مقبول شد و شیخ گفت حاشا من زیاده را از تعیین پیغمبر علیه السلام نمی خواهم و نمی ستانم همان صد دینار ستاد و باز رفت

چون خدا پیغام دهد که بر رسول محترم	ذات پاکش با سر و شانش صلاه خواند از کرم
کرد فرمان بر همه ارباب توحید که بر او	الصلاه والسلام گویند باشند دمدم

در مدینه بلخ مردی بغایت توانگر و اوراد و فرزندان کبیر و صغیر بود و پس از مدتی آن مردم وفات کرد و فرزندان مال او را بطریق میراث تقسیم کردند و در آن اثنای در میان میراث سه عدد از موی مبارک حضرت پیغمبر علیه السلام نمایان شد و یکشان یکی را از موی مبارک و دیگری دیگری را استاد پس یک موی مبارک باقی ماند و کبیر صغیر را گفت که این یک موی شریف را بطریق قسمت دوباره بکنیم صغیر گفت دوباره نکنیم که چنان کردن مخالف می آید بتعظیم شان عظیم حضرت پیغمبر علیه السلام کبیر گفت ای برادر تو این شعرات مبارکات را در جای نصیب تو از میراث بستان صغیر گفت من را ضمیم که این سه مویهای

الهی اشتد شوقی الیک فجعل قدومی علیک : یعنی خدایا اشتیاق جمال پاک
 تو در دل من مشتد و حرز داد شد پس آمدن مرا بحضور پاک معنوی جناب
 تو تعجیل و شتاب بکن که تیز برسم ترا پس از آن تسلیم جان کرد و حتی
 او را از برای شستن بر جنازه نهادند و دیدند که بر ساق او بخط سبز
 نوشته بود ﴿ الفتح لله ﴾ و حتی شیخ الاسلام ابراهیم حربی گفت که من
 در آن زمان آنجا حاضر هستم و آن خط سبز را بدو چشم دیدم و خواندم

بیت

معصیت از کرسنه دورست و از سیر شد قریب
 قلت نصحا لاقصر شبغان فاصبر یا حبیب

و نرم از آن ده چیز کم خوابیدنست پس هر کسی که قلیل المنام باشد و اصل
 مرام از ربّ الا نام باشد و در خفت و راحت شود و اگر چه جناب
 خدا فرمود : وجعلنا نومکم سباتا یعنی ما خوابیدن شما را راحت
 ساختیم در بیدن شما و لکن اگر آن خواب افزونتر از درجه لزومی
 باشد که ندر رساند در بیدن مانند اکل و شرب که اگر افراط باشند مضرت
 کننده باشند فلهدا خدای تعالی فرمود : کلووا و اشربوا و لا تسرفوا
 حتی بعضی المفسرین گفت که سبات بمعنی مردن است که : النوم
 اخ الموت : مشهورست یعنی خواب مانند مردنست

مثنوی

عاشقان حق همه باشند بیدار در لیاک^۱ در جبین پاکشان تا بان شود نور جمال
 انورست از مهر و بدر سمت فلاک^۲ رویشنا^۳ اطمینت از بوی عنبر بوی پاک خویشان
 هر که شد با آتش عشق خدا سوزان دل در دو عالم در فضای ذل نیاشد منجیل

من سرعجب ترا از حال تو هیچ چیزی ندیده م آنکسی که بمرثبه نسا رسیده است
 چه کونا ملاقاته رجال را می خواهد من گفتش که ای عابد این چه دعواست
 گفت فی الواقع دعوی بلا دلیل مقبول نیست و لکن با دلیل مقبولست گفتم
 چه دلیل آوری گفت چونکه من برفوق خواهش او کشتم او برفوق خواهش من
 شد و باز گفتم یالت در این جایک بکاب تازه از ماهی باشد گفت چنین خواهش
 در دل تو پیدا شده است بسبب فرو آمدن از مقام خود فیالت از او دو
 جناح خواستی از عشق و شوق که تا بالا پیری و پس از آن خود تا بسوی بالا
 پریدی و گذشت و رفت و من از پشش شتاب کردم و دیدم و گفتم ای خواهر
 برای من دعای خیری بکن او گفت ای برادر تو دعای زن را نخواهی و بایشان
 احتیاج نداری پس تو برو از رجال دعا بخواه

قطعه

آن کسان که در گذشته از هوای نفس خود	جمله دلخواه از هوای دوست برایشان فرمود
آن کسان که قلبشان مربوط زنجیر هوا	هیچ ندارد دست ایشان چیز را جز خاک و دود

نهال هفتم

بر او ببلان خوش الحان جنة الفردوس بمقام لزوم حرمت
 و خدمت اولاد از برای پدر و مادر ثمرات میکنند

چونکه حضرت خدای تعالی و تقدس در بیان لزوم حرمت و خدمت پدر و
 مادر بر اولادشان چنین فرموده است: و وصینا الانسان بوالدیه حملنه
 امه و همتا علی و هن یعنی ما توصیه کردیم انسان را بپدر و مادر حرمت و خدمت
 پدر و مادرش که او را مادرش حامل شد با کشیدن زحمت و مشقت های
 شدیده بر زحمت و مشقت عدیده مادام که مادرش چنان زحمت و مشقت

مکرر